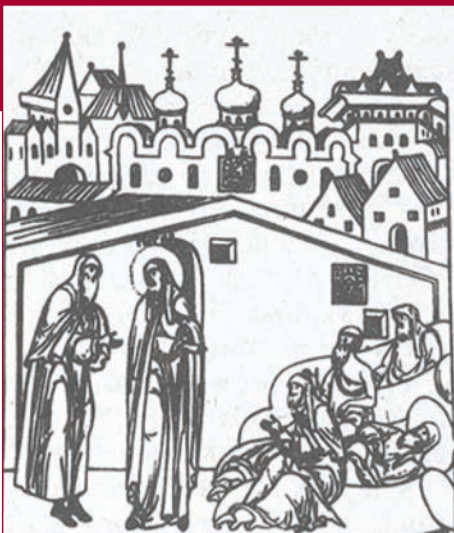

Медицина

в Московській державі

Історія медицини

Величезною перешкодою для розвитку земель Київської Русі, що з часом набули назви Володимирсько-Суздальське князівство, а згодом – князівство Московське, стало татаро-монгольське поневолення. Втрачені можливості відчуваються і дотепер у багатьох галузях суспільного життя країн Східної Європи.

Суспільний та інтелектуальний регрес, притаманний добі монгольського диктату, значною мірою відзеркалився й на ситуації в царині лікарської справи в поневолених землях. Паростки світської медицини, що зійшли за доби розквіту Київської Русі (XI-XII ст.), в епоху Московського князівства (XIII-XVII ст.) було втрачено. Пересічний мешканець підвладних Золотій Орді земель медичну допомогу отримував у лікарів-ремісників, знахарів, монастирських лечців. Представники церкви в той час лікували навіть великого князя та його родину. Так, у XV ст. сильну носову кровотечу в князя Юрія Красного за допомогою тампонади папером призупинив його духівник Осія, а митрополит Московський Алексій у 1357 р. особисто навідувався в Орду, щоб лікувати дружину хана Чинибек Тайдулу, яка потерпала від хвороби очей. Велику популярність мав Кирило Белозерський. Його медичний авторитет був настільки великим, що з віддалених місць до монастиря привозили хворих на ревматизм, нервові і психічні розлади та ін. Лікував Кирило Белозерський і очні захворювання.

Разом з князями і купцями медичну допомогу у ченців отримував простий люд. Духовенство, з одного боку, сприяло розвитку медицини, а з іншого – чинило негативний вплив. Релігійні діячі проповідували виникнення хвороб від Бога і були запеклими гонителями народної медицини, а світські можновладці, зрозуміло, наслідували їх приклад, адже церква мала майже абсолютну владу. Так, за указом Івана III в Москві-ріці було втоплено знахарку, яка «пользовала» його дружину Софію Палеолог. І це не виняток. Тож найпоширенішими засобами лікування в Московській державі були молитви й пости: «При болезни и скорби нужно врачеваться Божьей милостью, да слезами, да молитвами, да постом, да милостынею к нищим, да истинным покаянием» (з «Домострою»). Згубний вплив релігії особливо сильно відчувався під час епідемії віспи, чуми та сибірської виразки, адже причиною пошестей церква вважала не високу контагіозність хвороб, а Божу кару. Всенародні молебни в розпал епідемії лише сприяли поширенню інфекції.

Медичні послуги в Московському князівстві надавали також лікарі-ремісники. Як повідомляє «Писцовая книга по Новгороду Великому», в XV ст. у місті, крім кожум'як, городників, м'ясників, мідників, мешкали «8 лекарей, 3 майстри-аптекари, 1 зеленик, 2 кровопуска». Подібні лікарі-ремісники були й в інших містах держави. Навчалися мистецтву лікування у старших колег по цеху (майстрів). Зазвичай майстер брав на навчання одного або декількох учнів, які проживали в його будинку, а тому не лише студіювали, а й виконували деякі господарські роботи. Ремісники від медицини жили в містах і винагороду за свою працю брали грішми або продуктами – так званій могорич. Проте для більшості мешканців Московських земель основним способом лікування залишалася народна медицина.

У XIII-XIV ст. продовжується розпочата ще за доби Київської Русі диференціація народної медицини з виокремленням спеціалістів: очних, що лікували трахому шляхом вичавлення трахоматозних зерен і видаляли більмо; рудометів, або кровопусків, які займалися кровопусканнями; костоправів, що надавали допомогу в разі переломів і вивихів; гортанних лечців, що лікували хвороби горла та пролигу; чепучинних лечців, що допомагали тим, хто «необережно вскочив у гречку», а також лікували камчуг (запалення суглобів); каменесічців, що спеціалізувалися на лікуванні хвороби нирок; кильних лечців, бабок-повитух і тих, що зналися на хворобах дітей. Лікувальну допомогу найчастіше надавали в лазнях або вдома.

Перші лікарні в Московії з'явилися саме при монастирях. Пояснюється це тим, що монголи не чинили утисків церкві та не накладали податки на монастирські землі і майно. Таким чином, створювалися умови для подальшого розвитку монастирської та монастирської медицини – протягом 150 років у Московській державі було засновано 180 монастирів, деякі з них мали лікарні. Відомо, що при Симеонівському, Чудському, Кирило-Белозерському, Соловцькому, Сийському, Велико-Устюжському монастирях, а також при Троїце-Сергіївській Лаврі існували шпиталі. Але нечисельні монастирські лікувальні заклади були не в змозі забезпечити стаціонарним лікуванням усіх, хто цього потребував.

Відродження світської медицини починається за часів владарювання великого князя Івана III. Московський князь залучав на службу до себе іноземців – зодчих, інженерів, гармашів, ливарників, «денежного дела мастеров» і лікарів. У 1490 р., направляючи до австрійського імператора своє посольство, Іван III звелів послам просити надіслати до Москви досвідченого лікаря. До речі, 1483 року на службі в російського князя перебував лікар Антон Немчин. Велими цінуючи цього іноземця, Іван III стратив його. Чому? Через смерть татарського царевича Каракачі, який захворів під час перебування в Москві. Антону Немчину звели лікувати вельможного татарина, проте, незважаючи на зусилля лікаря, царевич помер. Великий князь повелів видати Антона соплеменникам померлого, і татари зарізали нещасного лікаря.

Іван III

Зла доля Немчина, однак, не відбила в іноземців охоти працювати в Московії, і в 1490 р. до двору Івана III приїздить новий лікар – майстер Леон Жидовин із м. Венеції. Але й він недовго практикував у столиці Московської держави. Нерезультативне лікування сина великого князя мало наслідком жорстоку розправу над заморським цілителем: за 40 днів по смерті спадкоємця княжого престолу Леону відрубали голову. Така «винагорода» чекала на двох перших закордонних лікарів помонгольської доби, але саме вони започаткували лікарську справу європейського зразка в Московській державі.

Розвиток стосунків із Західною Європою, особливо з Англією – завдяки активному освоєнню мореплавства, стимулював появу в Московії лікарів з берегів Туманного Альбіону. Батько Івана Грозного князь Василь III тримав на службі двох іноземних ескулапів – Луева і Феофіла. Перший намагався врятувати життя «богообраному», коли в нього нагноївся кульшовий суглоб, але намагання «фрязіна» були марні. Правда, якимось дивом «винуватцеві» вдалось уникнути четвертування.

За часів царювання Івана IV Грозного королева Англії Єлизавета особисто рекомендувала декількох своїх лікарів для практики при дворі російського самодержця. Британці А. Лензі, Р. Яков, Бомлей стали улюбленцями Грозного. Проте недовірливий монарх приймав призначені ліки тільки після того, як їх попередньо «тестував» хтось із приближених бояр. Не помилював Іван IV Бомлея, коли запідозрив його в прихильності до архієпископа Новгородського, відомого своїми пропольськими настроями.

Але варто згадати, що в ті часи медиків позбавляли життя не тільки в Московській державі. Випадки жорсткого ставлення до служителів медицини відомі і в тогочасній Західній Європі: приміром у 1553 р. в м. Женеві як чаклуна і еретика було спалено лікаря Сервето, який відкрив легендарний кровообіг.

Далі буде.
Підготував **Лук'ян Маринжа**

Министерство здравоохранения Украины
Академия медицинских наук Украины
Институт неврологии, психиатрии и наркологии АМН Украины

І НАЦИОНАЛЬНАЯ ПСИХО-НЕВРОЛОГИЧЕСКАЯ НЕДЕЛЯ

2–3 декабря 2009 года в Киеве

ОСНОВНЫЕ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ:

- Актуальные вопросы диагностики и лечения невропатической боли
- Алгоритмический подход к лечению депрессий в психиатрии
- Шизофрения: методология терапевтического лечения
- Медико-социальная реабилитация в психиатрии
- Острые и хронические нарушения мозгового кровообращения
- Пароксизмальные состояния в неврологии
- Неотложные состояния в неврологии
- Травмы центральной и периферической нервной системы

Научные мероприятия проводятся ежедневно с 10:00 до 17:00 в аудиториях Дома Кино

Официальные языки Конгресса: украинский и русский

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СПОНСОР:
SANDOZ

Главный научный спонсор: **NUCOMED**
Научный спонсор: **ARTERIUM**
Информационные спонсоры: **Здоров'я України**, **ЗАСЛАВСКИЙ**

Место проведения: Дом Кино (ул. Саксаганского, 6)
ОТКРЫТИЕ ФОРУМА состоится 2 декабря в 11:00 в Красном зале "Дома Кино"
По организационным вопросам обращайтесь 8(044)200-17-73, 8(067)240-34-93, i.samotuga@advivo.net